

Designing a curriculum model for the belief education of elementary school students based on Nahj al-Balagha

Mahsa Hosseini¹ | HosseinAli Jahed^{*2} | Mohammad Niroo³

1. PhD student, Department of Educational Studies and Curriculum Planning, Science and Research Branch., Islamic Azad University, Tehran, Iran. Email: hosseini mahsa912@yahoo.com
2. Associate Professor, Department of Educational Management, West Tehran Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran. Email: 5069321420@iau.ir
3. Assistant Professor Department of Educational Studies and Curriculum Planning, Science and Research Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran. Email: mohammad_niroo@iau.ac.ir

Abstract

This research was conducted with the aim of designing a curriculum model for the belief education of elementary school students based on Nahj al-Balagha. The research was applied and conducted with a mixed approach (qualitative-quantitative). In the qualitative part, using content analysis, concepts of belief education were extracted from Nahj al-Balagha (sermons, letters, and wisdoms). The statistical population included the full text of Nahj al-Balagha and two authoritative commentaries, and data were collected through in-depth study of the texts. Qualitative data were analyzed using the coding method, and its validity was confirmed through expert review and its reliability was confirmed through conceptual saturation. Also, the analytical-deductive method was used to explain the curriculum model. In the quantitative part, the extracted model was validated using structural equation modeling (PLS). The statistical population of this section included 1456 elementary school teachers in Kerman city, 305 of whom were selected by cluster-random sampling method. The data collection tool was a researcher-made questionnaire based on qualitative themes, whose validity was confirmed by the average variance extracted ($AVE > 0.5$) and its reliability by Cronbach's alpha ($\alpha > 0.7$) and composite reliability ($CR > 0.7$). Also, to increase the validity of the research, the Delphi method was implemented in two stages with the participation of 20 experts in the field of Quranic sciences and education, whose validity was confirmed by the consensus of experts and its reliability by the Kendall coefficient. The results showed that the curriculum model based on Nahj al-Balagha includes eight main components: goals (ultimate and intermediate), content (religious teachings, hadiths, sciences and skills), educational strategies (active, model and allegorical methods), teacher role (model and guide), time (age appropriateness and extracurricular), space (supportive, spiritual and family environment), educational resources (hadiths and multimedia tools) and evaluation (initial, formative and self-assessment). Quantitative data analysis also showed that this model has a good fit in real conditions and was approved.

Keywords: Curriculum model, faith education, Nahj al-Balagha, elementary students

Volume info

Vol. 34
Series: 70
Spring 2026

Article Type

Research Paper

Article History

Received:
26 August 2025

Revised:
28 September 2025

Accepted:
02 November 2025

Published:
21 April 2026

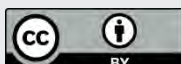
ISSN – E-ISSN

ISSN: 8901-1857

E-ISSN: 2821-1685

Cite this Paper: Hosseini M & Jahed HA, Niroo M. (2026). Designing a curriculum model for the belief education of elementary school students based on Nahj al-Balagha. Journal of The Research in Islamic Education Issues. 34(70), 171-193

Publisher:
Imam Hossein University.

The Author(s).

پروہشگاہ علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

تصميم نموذج للمنهج الدراسى للتربية العقدية لطلاب المرحلة الابتدائية من منظور نهج البلاغة

مهسا حسيني^١ | حسينعلى جاهد^{٢*} | محمد نيرو^٣

١. طالب دكتوراه، قسم الدراسات التربوية وتخطيط المناهج، فرع العلوم والبحوث، جامعة آزاد الإسلامية، طهران، إيران

Email: hosseinimahsa912@yahoo.com

٢. استاذ مشارك، قسم الإدارة التربوية، فرع طهران غرب، جامعة آزاد الإسلامية، طهران، إيران

٣. استاذ مشارك، قسم الدراسات التربوية وتخطيط المناهج، فرع العلوم والبحوث، جامعة آزاد الإسلامية، طهران، إيران

Email: mohammad_niroom@iau.ac.ir

الْمُلْخَص

أجرى هذا البحث بهدف تصميم نموذج للمنهج الدراسى للتربية العقدية لطلاب المرحلة الابتدائية، استناداً إلى تعاليم نهج البلاغة. البحث من النوع التطبيقي، وقد تم إجراؤه بالاعتماد على المنهج المختلط (النوعى-الكمى). فى القسم النوعى، تم استخلاص مفاهيم التربية العقدية من نهج البلاغة (الخطب، والرسائل، والحكم) باستخدام تحليل المضمون. كما استخدم المنهج التحليلي-الاستنتاجي لتوضيح نموذج المنهج الدراسى. وفى القسم الكمي، تم التحقق من صدق النموذج المستخلص باستخدام نمذجة المعادلات البنائية (PLS). تكون المجتمع الإحصائي لهذا القسم من ١٤٥٦ معلماً للمرحلة الابتدائية فى مدينة كرمان، تم اختيار ٣٠٥ منهم بطريقة أخذ العينات العنقودية العشوائية. كانت أداة جمع البيانات عبارة عن استبانة عن استعدادات إعداد الباحثين، مبنية على المضامين النوعية، وقد تم تأكيد صدقها من خلال متوسط التباين المستخرج ($AVE > 0.5$) وثباتها من خلال ألفا كرونباخ ($\alpha > 0.7$) والثبات المركب ($CR > 0.7$). أظهرت النتائج أن نموذج المنهج الدراسى المستند إلى نهج البلاغة يشتمل على ثمانية مكونات رئيسية، هى: الأهداف (الغائية والوسيلة)، والمحتوى (التعاليم الدينية، والأحاديث، والعلوم، والمهارات)، واستراتيجيات التدريس (الأساليب النشطة، والقدوة، والتمثيلية)، ودور المعلم (كونه قدوة ومرشداً)، والزمن (الملاءمة العمرية والأنشطة اللاصفية)، والقضاء (البيئة الداعمة والروحية والأمنية)، والمصادر التعليمية (الأحاديث وأدوات الوسائط المتعددة)، والتقييم (المبدئى، والتكويني، والذاتى). كما أظهر تحليل البيانات الكمية أن هذا النموذج يتمتع بمستوى ملائمة جيد فى الظروف الواقعية وقد تمت المصادقة عليه.

الكلمات المفتاحية: نموذج المنهج الدراسى، التربية العقدية، نهج البلاغة، طلاب المرحلة الابتدائية

استناد: حسيني، مهسا؛ جاهد، حسينعلى؛ نيرو، محمد. (١٤٤٧). تصميم نموذج للمنهج الدراسى للتربية العقدية لطلاب المرحلة

الابتدائية من منظور نهج البلاغة؛ مجلة العمى البحث فى قضايا التربية الاسلامية؛ ٣٤(٧٠): ١٩٣-١٧١.

السنة والرقم

المجلد: ٣٣

ربيع ١٤٤٧

ورقة البحث

تاريخ المقالة

تاريخ الاستلام: ٠٢ ربيع الاول ١٤٤٧

تاريخ المراجعة: ٠٥ ربيع الثانى ١٤٤٧

تاريخ المقبولة: ١١ جمادى الاول ١٤٤٧

تاريخ النشر: ٠٣ ذى القعدة ١٤٤٧

ISSN – E-ISSN

ISSN: 8901-1857

E-ISSN: 2821-1685

المؤلفون

الناشر: الجامعة الامام الحسين(ع)

OPEN ACCESS

پروہشگاہ علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

طراحی الگوی برنامه‌درسی تربیت اعتقادی دانش‌آموزان دوره‌ابتدایی

از منظر نهج‌البلاغه

مهسا حسینی^۱ | حسینعلی جاهد^{۲*} | محمد نیرو^۳

۱. دانشجوی دکتری، گروه مطالعات تربیتی و برنامه‌ریزی درسی، واحد علوم و تحقیقات، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران

Email: hosseini mahsa912@yahoo.com

Email: 5069321420@iaui.ac.ir

۲. دانشیار، گروه مدیریت آموزشی، واحد تهران غرب، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران

۳. استادیار، گروه مطالعات تربیتی و برنامه‌ریزی درسی، واحد علوم و تحقیقات، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران

Email: mohammad_niroy@iaui.ac.ir

چکیده

این پژوهش با هدف طراحی الگوی برنامه‌درسی تربیت اعتقادی دانش‌آموزان ابتدایی بر اساس نهج‌البلاغه انجام شد. تحقیق از نوع کاربردی و با رویکرد آمیخته (کیفی-کمی) صورت گرفت. در بخش کیفی، با استفاده از تحلیل مضمون، مفاهیم تربیت اعتقادی از نهج‌البلاغه (خطبه‌ها، نامه‌ها و حکمت‌ها) استخراج شد. همچنین، از روش تحلیلی-استنتاجی برای تبیین الگوی برنامه درسی استفاده شد. در بخش کمی، الگوی استخراج شده با مدل‌سازی معادلات ساختاری (PLS) اعتبارسنجی شد. جامعه آماری این بخش شامل ۱۴۵۶ معلم دوره ابتدایی شهر کرمان بود که ۳۰۵ نفر با روش نمونه‌گیری خوشه‌ای-تصادفی انتخاب شدند. ابزار گردآوری داده‌ها، پرسشنامه‌ای محقق ساخته مبتنی بر مضامین کیفی بود که روایی آن با میانگین واریانس استخراج شده ($AVE > 0.5$) و پایایی آن با آلفای کرونباخ ($\alpha > 0.7$) و پایایی ترکیبی ($CR > 0.7$) تأیید شد. نتایج نشان داد که مدل برنامه‌درسی مبتنی بر نهج‌البلاغه شامل هشت مؤلفه اصلی است: اهداف (غایی و واسطه‌ای)، محتوا (آموزه‌های دینی، احادیث، علوم و مهارت‌ها)، راهبردهای آموزشی (روش‌های فعال، الگویی و تمثیلی)، نقش معلم (الگو و راهنما بودن)، زمان (تناسب سنی و فوق برنامه)، فضا (محیط حمایتی، معنوی و خانوادگی)، منابع آموزشی (احادیث و ابزارهای چندرسانه‌ای) و ارزشیابی (آغازین، تکوینی و خودارزیابی). تحلیل داده‌های کمی نیز نشان داد که این مدل در شرایط واقعی از برازش مناسبی برخوردار است و مورد تأیید قرار گرفت.

کلیدواژه‌ها: الگوی برنامه‌درسی، تربیت اعتقادی، نهج‌البلاغه، دانش‌آموزان ابتدایی.

سال و شماره

سال ۳۴، پیاپی: ۷۰
بهار ۱۴۰۵

نوع مقاله

مقاله پژوهشی

سابقه مقاله

تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۶/۰۴

تاریخ بازنگری: ۱۴۰۴/۰۷/۰۶

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۸/۱۱

تاریخ انتشار: ۱۴۰۵/۰۲/۰۱

شابا چاپی و الکترونیکی

شابا چاپی: ۶۹۷۲-۲۲۵۱

الکترونیکی: ۵۱۹۶-۲۶۴۵

استناد: حسینی، مهسا؛ جاهد، حسینعلی؛ نیرو، محمد. (۱۴۰۵). طراحی الگوی برنامه‌درسی تربیت اعتقادی دانش‌آموزان دوره

ابتدایی از منظر نهج‌البلاغه؛ پژوهش در مسائل تعلیم و تربیت اسلامی؛ ۳۴ (۷۰): ۱۹۳-۱۷۱.

نویسندگان.

ناشر: دانشگاه جامع امام حسین (ع)

OPEN ACCESS

مقدمه و بیان مسئله

تربیت اعتقادی، فرآیندی است که با هدف تعمیق باورهای دینی نظیر توحید، نبوت، امامت و معاد، به شکوفایی استعدادهای معنوی متربیان و هدایت آن‌ها به سوی کمال انسانی می‌انجامد (موسوی، ۱۴۰۰: ۷). این نوع تربیت، که ریشه در رسالت انبیا و ائمه اطهار (ع) دارد، در نظام تربیتی اسلام جایگاهی محوری داشته و به عنوان یکی از مهم‌ترین ابزارهای تحقق جامعه‌ای الهی شناخته می‌شود (اعرافی، ۱۳۹۹: ۵۶). در نظام آموزشی ایران نیز، سند تحول بنیادین آموزش و پرورش، ساحت تربیت اعتقادی را به عنوان یکی از کلیدی‌ترین حوزه‌های تربیتی معرفی کرده و انتظار دارد دانش‌آموزان طی دوره تحصیلی به مرتبه‌ای از باورهای پایه دست یابند (سند چشم‌انداز، ۱۴۰۴: ۱۷). با این وجود، پژوهش‌ها نشان می‌دهند که برنامه‌های درسی کنونی در دوره ابتدایی از نظر محتوا و ساختار، نتوانسته‌اند به صورت نظام‌مند به این هدف دست یابند و تربیت اعتقادی در عمل مهجور مانده است (ایران پور و همکاران، ۲۰: ۱۳۹۵).

نهج‌البلاغه، به عنوان اثری بی‌نظیر از کلام امیرالمؤمنین (ع)، منبعی سرشار از مبانی تربیتی و اعتقادی است که می‌تواند پایه‌ای معتبر برای طراحی الگوی برنامه‌درسی تربیت اعتقادی قرار گیرد (رستمی و همکاران، ۱۳۹۷: ۱۵). این کتاب با ارائه اصول عمیق دینی و روش‌های تربیتی، ظرفیت بالایی برای تدوین الگویی جامع و متناسب با نیازهای دانش‌آموزان ابتدایی دارد (فرمehنی فراهانی، ۱۱۰، ۱۴۰۱). در حالی که نظام تعلیم و تربیت رسمی با چالش‌هایی چون فقدان الگوی مشخص برای تربیت اعتقادی، کم‌توجهی به برنامه‌ریزی خرد، و عدم انسجام در اجرای اسناد بالادستی مواجه است، بهره‌گیری از منظر نهج‌البلاغه می‌تواند به عنوان راه‌حلی بومی و مؤثر عمل کند (کرمی دورودخانی و همکاران، ۱۴۰۲: ۶۹). ضرورت این مطالعه در آن است که بدون طراحی الگویی عملیاتی، اهداف تربیتی نظام آموزشی در ساحت اعتقادی ناتمام باقی خواهد ماند و این امر می‌تواند تأثیرات منفی بر هویت دینی نسل آینده داشته باشد. اهمیت این پژوهش از چند جهت قابل بررسی است. نخست، تربیت اعتقادی در دوره ابتدایی به عنوان نقطه شروع شکل‌گیری باورهای دینی، نقشی تعیین‌کننده در زندگی حال و آینده دانش‌آموزان و جامعه دارد. دوم، در شرایطی که نفوذ نگرش‌های سکولاریستی در برخی نظام‌های آموزشی جهان، توجه به باورهای اعتقادی را

کم‌رنگ کرده، استفاده از منابعی چون نهج البلاغه می‌تواند به حفظ و تقویت هویت اسلامی در نظام آموزشی ایران کمک کند (میرعرب، ۱۳۹۵: ۸۷). سوم، این مطالعه با ارائه الگویی مبتنی بر نهج البلاغه، می‌تواند خلأهای موجود در برنامه‌درسی را پر کرده و به سیاست‌گذاران و برنامه‌ریزان آموزشی ابزاری عملی برای تحقق اهداف سند تحول بنیادین ارائه دهد. در واقع، فقدان الگوی برنامه‌درسی مشخص در این حوزه، ضرورت و اهمیت انجام چنین مطالعاتی را بیش از پیش نمایان می‌سازد، زیرا تربیت اعتقادی صحیح، زیربنای تربیت در سایر ساحت‌ها و تضمین‌کننده سلامت معنوی جامعه است. پژوهش حاضر در جهت پاسخ به این پرسش اصلی انجام شد که چگونه می‌توان از منظر نهج البلاغه، الگویی برای برنامه‌درسی تربیت اعتقادی طراحی کرد که هم به نیازهای رشدی دانش‌آموزان ابتدایی پاسخ دهد و هم با اهداف کلان نظام تعلیم و تربیت هم‌راستا باشد؟

مبانی نظری

جان دیویی^۱، یکی از برجسته‌ترین نظریه‌پردازان تعلیم و تربیت، بر نقش تجربه در یادگیری تأکید دارد و معتقد است که برنامه‌درسی باید بر اساس نیازها و علایق یادگیرنده طراحی شود تا یادگیری معنادار و فعال باشد (دیویی، ۱۳۹۶: ۳۵). از نظر او، آموزش باید فرآیندی عملی و مرتبط با زندگی واقعی باشد که دانش‌آموزان را به مشارکت فعال ترغیب کند دیویی تأکید دارد که یادگیری در دوره ابتدایی باید با تجارب عینی همراه باشد، که این امر با شیوه‌های تربیتی نهج البلاغه مانند عبرت‌آموزی و الگوگیری هم‌راستا است (عراقی و موسوی، ۱۳۹۲: ۴۹). کودکان در سنین ۷ تا ۱۱ سال (دوره عملیات عینی) به درک مفاهیم عینی و واقعی از جهان اطراف خود قادرند، اما هنوز به تفکر انتزاعی کامل نرسیده‌اند (پیاژه و اینهلدر، ۱۴۰۳: ۹۵). پیاژه بر اهمیت تطابق محتوا با مراحل رشدی تأکید دارد، و این امر ضرورت ساده‌سازی محتوای نهج البلاغه برای تقویت باورهای اعتقادی در این دوره را نشان می‌دهد (دلشاد تهرانی، ۱۳۹۴: ۸۵). این ویژگی، طراحی برنامه‌درسی برای دوره ابتدایی را به سمت استفاده از مثال‌های ملموس و قابل فهم سوق می‌دهد. در چارچوب نهج البلاغه، مفاهیم اعتقادی مانند توحید و معاد می‌توانند از طریق داستان‌ها و تمثیل‌های موجود در خطبه‌ها (مثل خطبه قاصعه) به صورت ساده و عینی ارائه شوند تا با سطح شناختی دانش‌آموزان

1. John Dewey

ابتدایی سازگار باشد (رضازاده، ۵۶: ۱۴۰۳). ویگوتسکی^۱، نظریه‌پرداز یادگیری اجتماعی، بر نقش تعاملات اجتماعی و الگودهی در یادگیری تأکید دارد و مفهوم «منطقه تقریبی رشد» را مطرح می‌کند که در آن، یادگیری از طریق راهنمایی بزرگسالان یا همسالان توانمندتر رخ می‌دهد (ساعتچی، ۱۴۰۰: ۹۵). ویگوتسکی معتقد است که یادگیری در دوران کودکی به شدت تحت تأثیر فرهنگ و ارزش‌هاست، که این امر با استفاده از نهج‌البلاغه به عنوان منبعی فرهنگی و دینی هم‌خوانی دارد (کومالاساری و یاکوبو، ۲۰۲۳: ۱۳۴). در برنامه‌درسی مبتنی بر نهج‌البلاغه، این نظریه می‌تواند با بهره‌گیری از سیره و رفتارهای عملی امیرالمؤمنین (ع) به عنوان الگویی برای دانش‌آموزان پیاده شود. برای مثال، نامه ۳۱ نهج‌البلاغه، که حاوی توصیه‌های عملی و اعتقادی است، می‌تواند از طریق فعالیت‌های مشارکتی و بحث‌های گروهی تدریس شود تا دانش‌آموزان باورهای دینی را در بستر تعامل اجتماعی فراگیرند (نجفی و همکاران، ۱۳۹۶: ۴۴). در حوزه تعلیم و تربیت اسلامی، نظریه‌پردازانی مانند علامه طباطبایی و شهید مطهری بر اهمیت تربیت اعتقادی به عنوان پایه‌ای برای رشد اخلاقی و اجتماعی تأکید کرده‌اند. علامه طباطبایی (۱۳۹۶) تربیت را فرآیندی می‌داند که باید از کودکی آغاز شود و با تکیه بر منابع دینی مانند قرآن و نهج‌البلاغه، انسان را به کمال الهی برساند. نهج‌البلاغه، به عنوان منبعی که ریشه در وحی دارد، از منظر این دیدگاه، ابزاری مؤثر برای تقویت باورهای اعتقادی است (مرزوقی و دهقانی، ۱۳۹۸: ۱۰۰). همچنین، سند تحول بنیادین آو پ (۱۳۹۰: ۶۱) با الهام از این اصول، ساحت تربیت اعتقادی را محوری‌ترین بخش تربیت می‌داند و بر ضرورت طراحی برنامه‌درسی مبتنی بر منابع اسلامی تأکید دارد. نظریه‌پردازان معاصر مانند اعرافی (۱۳۹۵) نیز معتقدند که تربیت اعتقادی باید با روش‌های متناسب با سن، از جمله بازی و فعالیت‌های عملی، در دوره ابتدایی پیاده شود، که با شیوه‌های تربیتی نهج‌البلاغه (مانند موعظه و محبت) سازگار است.

پیشینه پژوهش

مطالعات مختلفی به جنبه‌های نظری و عملی تربیت اعتقادی و نقش نهج‌البلاغه در این حوزه پرداخته‌اند. عباس زاده و همکاران (۱۴۰۰) در تحقیقی با عنوان طراحی و اعتباریابی الگوی مطلوب برنامه درسی رشد دینی و اخلاقی با تأکید بر دوره اول متوسطه به توجه به یافته‌های این پژوهش،

1. Lev Vygotsky

الگوی مورد نظر براساس ده عنصر برنامه درسی، اعم از منطقی، اهداف، محتوا، فعالیت های یادگیری، نقش معلم، منابع، گروه بندی، زمان، مکان و ارزشیابی، طراحی گردید. از این رو می توان نتیجه گرفت که بین عناصر برنامه درسی رشد دینی و اخلاقی، ارتباط منطقی وجود داد و الگو از نظر ده عنصر برنامه درسی، دارای سیر منظم و منطقی است و از جامعیت و یکپارچگی لازم برخوردار است. در حوزه الگوهای تربیتی، طالقانی (۱۴۰۱) در پژوهش «بررسی تربیت اعتقادی قرآن با الگوی «ابرار» در سیر نزول»، مولفه های تشکیل دهنده این الگو به ترتیب شامل توحید باوری، نبوت باوری، معاد باوری؛ محبت و عشق به خداوند، محبت و عشق به پیامبر و ائمه، علاقه و میل به آخرت؛ اطاعت و پیروی عملی از دستورات خداوند، پیامبر و ائمه، انجام رفتارهای مومنانه به منظور رسیدن به بهشت و ترک اعمال ناپسند برای دوری و نجات از جهنم و عذاب اخروی می باشند. در این الگو، هریک از سه بعد پیش، گرایش و رفتار با یکدیگر ارتباط تنگاتنگ دارند که در تربیت اعتقادی باید همه باهم در نظر گرفته شوند تا الگوی تربیت اعتقادی مطلوب شکل بگیرد. از سوی دیگر، محمدی پناه و همکاران (۱۴۰۱) در مطالعه «بایسته های تربیت اعتقادی فرزند از منظر فقه تربیتی»، بر وجوب تربیت اعتقادی و ضرورت مقدمات علمی و عملی آن تأکید کردند که اهمیت طراحی الگویی جامع را نشان می دهد. پژوهش های خارجی نیز به اهمیت الگوهای تربیتی پرداخته اند.

رستمی و همکاران (۱۳۹۷) در مطالعه «نظام تربیت اخلاقی در نامه ۳۱ نهج البلاغه» بیان می کنند که با تحلیل توصیفی این نامه، روش های شناختی (خردورزی، عبرت آموزی)، گرایشی (محبت، موعظه) و رفتاری (الگوگیری، مراقبه) را شناسایی کرد که می توانند در طراحی الگوی تربیت اعتقادی مورد استفاده قرار گیرند. این پژوهش بر تأثیرپذیری نهج البلاغه از قرآن و ظرفیت آن برای ارائه الگوهای تربیتی تأکید دارد.

ریسا ربانی^۱ و همکاران (۲۰۲۴) در تحقیقی با عنوان «نقش برنامه درسی معارف اسلامی در رشد ارزش دینی دانش آموزان» آموزش دینی اسلامی در اندونزی نقش مهمی در شکل گیری شخصیت و اخلاق نسل جوان دارد. برنامه درسی تعلیمات دینی اسلامی نه تنها معارف دینی را آموزش می دهد، بلکه هدف آن تشکیل دانش آموزانی است که بتوانند ارزش های اسلامی را در

1. Risa Rabbani

زندگی روزمره خود به کار گیرند. این مقاله به بررسی نقش برنامه درسی در توسعه ارزش‌های تربیت دینی اسلامی در مدارس و مدارس تلفیقی اسلامی می‌پردازد. این پژوهش با مطالعه ادبیات و روش تحقیق کیفی توصیفی به بررسی چگونگی ادغام مفهوم تربیت یعنی تربیت جامع و شخصیت‌سازی در برنامه درسی تعلیم و تربیت اسلامی می‌پردازد. داده‌های اولیه از طریق مصاحبه و مشاهده با شرکت کنندگان در مدارس به دست آمد. نتایج نشان می‌دهد که برنامه درسی علیرغم چالش‌هایی که در اجرای آن وجود دارد، مانند سازگاری با ارزش‌های اسلامی معاصر و سازگاری با سبک‌های یادگیری دانش‌آموزان، در شکل‌دهی شخصیت دانش‌آموزان با صداقت و پایداری به ارزش‌های دینی موفق بوده است. این مقاله به درک اهمیت تربیت دینی اسلامی در شکل‌دهی نسل جوانی که با تمسک به ارزش‌های دینی آماده رویارویی با چالش‌های روزگار است، کمک می‌کند.

کومالا ساری و یاکوبو^۱ (۲۰۲۳) در مطالعه «اجرای شکل‌گیری شخصیت دانش‌آموز از طریق تربیت اعتقادی»، نشان دادند که ادغام تربیت اعتقادی با واقعیت‌های اجتماعی می‌تواند الگویی مؤثر برای رشد شخصیت دینی ارائه دهد.

جمع‌بندی پیشنهادی حاکی از آن است که هرچند مطالعات متعددی به مبانی تربیت اعتقادی و ظرفیت نهج‌البلاغه پرداخته‌اند، اما طراحی الگویی مشخص و جامع برای برنامه‌درسی تربیت اعتقادی در دوره ابتدایی کمتر مورد توجه قرار گرفته است. این پژوهش با هدف پر کردن این شکاف، الگویی عملیاتی از منظر نهج‌البلاغه ارائه می‌دهد که می‌تواند به تقویت نظام تربیتی دانش‌آموزان ابتدایی کمک کند.

روش‌شناسی پژوهش

پژوهش حاضر از نظر هدف، کاربردی و با هدف طراحی و اعتبار سنجی الگوی برنامه درسی تربیت اعتقادی مبتنی بر نهج‌البلاغه برای دانش‌آموزان دوره ابتدایی انجام شد. این مطالعه با رویکرد آمیخته (کیفی-کمی) طراحی گردید تا با ترکیب روش‌های کیفی و کمی، به بررسی عمیق‌پدیده مورد نظر و ارائه راهکارهای عملی پرداخته شود. در بخش کیفی، از روش تحلیل مضمون

1. Kumalasari and Yakub

(تماتیک) برای استخراج مفاهیم تربیت اعتقادی استفاده شد. جامعه آماری کیفی شامل متن کامل نهج البلاغه (خطبه‌های ۱ تا ۲۴۱، نامه‌های ۱ تا ۷۹ و حکمت‌های ۱ تا ۴۸۱) و دو تفسیر معتبر، یعنی شرح ابن میثم بحرانی (با تأکید بر مباحث کلامی و اعتقادی) و تفسیر علامه جعفری (با نگرش جامع فلسفی و تربیتی) بود. داده‌ها از طریق مطالعه عمیق متون و تفاسیر، یادداشت‌برداری و کدگذاری اولیه گردآوری شد. فرایند تحلیل در شش گام شامل آشنایی با داده‌ها، تولید کدهای اولیه، جستجوی مضامین، بازبینی مضامین، نام‌گذاری مضامین و گزارش نویسی انجام گرفت (هاشمی و قاسمی، ۱۳۹۸: ۶). مضامین استخراج شده در قالب شبکه مفهومی سازمان‌دهی شد که مبنای طراحی الگوی برنامه درسی قرار گرفت. روایی یافته‌ها با بازبینی متخصصان و پایایی با تداوم تحلیل تا اشباع مفهومی تأیید شد.

جدول (۱): ویژگی توصیفی پاسخ دهندگان به دلفی

ویژگی‌ها	تعداد	درصد	تخصص	شغل
جنسیت	مرد	۱۲	۶۰٪	
	زن	۸	۴۰٪	
سن	۳۰-۴۰ سال	۷	۳۵٪	دکتری علوم قرآن و حدیث
	۴۱-۵۰ سال	۶	۳۰٪	دکتری فلسفه تعلیم و تربیت
	بالای ۵۰ سال	۴	۲۰٪	کارشناسی ارشد تربیت اسلامی
	۳۱-۴۰ سال	۳	۱۵٪	دکتری علوم قرآن و حدیث
تحصیل	کارشناسی	۵	۲۵٪	کارشناسی علوم قرآن و حدیث
	کارشناسی ارشد	۱۰	۵۰٪	کارشناسی ارشد فلسفه تعلیم و تربیت
	دکتر	۵	۲۵٪	دکتری علوم قرآن و حدیث
محل کار	استاد دانشگاه باهنر کرمان			
	هیئت علمی دانشگاه آزاد			

همچنین، روش تحلیلی-استنتاجی برای تبیین خط سیر تربیت اعتقادی از نهج البلاغه و ارائه تجویزات برنامه درسی به کار رفت. در بخش کمی، اعتبارسنجی الگو با استفاده از مدل‌سازی

معادلات ساختاری (SEM) و نرم‌افزار SmartPLS انجام شد. جامعه آماری شامل ۱۴۵۶ معلم ابتدایی شهر کرمان بود که با استفاده از جدول مورگان، ۳۰۵ نفر از طریق نمونه‌گیری خوشه‌ای-تصادفی انتخاب شدند. ابزار گردآوری داده‌ها، پرسشنامه‌ای مبتنی بر مضامین کیفی بود که روایی آن با میانگین واریانس استخراج‌شده ($AVE > 0.5$) و پایایی آن با آلفای کرونباخ (> 0.7) و پایایی ترکیبی ($CR > 0.7$) براساس جدول ۲ تأیید گردید.

جدول (۲): پایایی و روایی پرسشنامه

نماد	متغیر	آلفای کرونباخ	AVE	CR
۱D	اهداف برنامه درسی	۰.۷۲۶	۰.۵۶۳	۰.۸۱۶
۲D	محتوا	۰.۷۲۲	۰.۵۱۹	۰.۸۵۳
۳D	راهنماهای تدریس	۰.۷۳۸	۰.۵۳۴	۰.۷۴
۴D	نقش معلم	۰.۷۶۴	۰.۵۳۸	۰.۷۵۵
۵D	زمان	۰.۸۶۵	۰.۵۳	۰.۸۰۱
۶D	فضا	۰.۷۹	۰.۵۶۶	۰.۸۵۲
۷D	مواد و منابع آموزشی	۰.۷۳۷	۰.۶۰۱	۰.۷۸۲
۸D	ارزشیابی	۰.۸۴۴	۰.۶۲۷	۰.۷۶۴

تحلیل داده‌ها نشان داد الگو از برازش و اعتبار مناسبی برخوردار است. همچنین، روش دلفی در دو مرحله برای اعتبارسنجی عناصر برنامه درسی (اهداف، محتوا، روش‌های تدریس و ارزشیابی) اجرا شد. جامعه آماری دلفی شامل ۲۰ متخصص در حوزه علوم قرآنی، فلسفه تعلیم و تربیت و برنامه‌ریزی درسی بود. ابزار این بخش، پرسشنامه‌ای ساختاریافته بود که پس از جمع‌آوری نظرات و محاسبه ضریب کندال (K)، روایی آن با اجماع متخصصان و پایایی با سطح بالای توافق تأیید شد.

سؤالات پژوهش

۱- مضامین اصلی و فرعی برنامه درسی تربیت اعتقادی مبتنی بر نهج البلاغه در دوره ابتدایی چگونه است؟

۲- عناصر الگوی برنامه درسی تربیت اعتقادی مبتنی بر نهج البلاغه در دوره ابتدایی دارای چه ویژگی‌هایی هستند؟

یافته‌های پژوهش

بخش کیفی: در این بخش به این سوال پاسخ داده شد که مضامین اصلی و فرعی برنامه درسی تربیت اعتقادی مبتنی بر نهج البلاغه در دوره ابتدایی چگونه است؟

جدول (۳). مضامین به دست آمده از تحلیل مضمون

متن (نهج البلاغه)	(مفهوم اصلی)	(مضمون نهایی)	کاربرد در برنامه درسی
خطبه‌ها			
أَوَّلُ الَّذِينَ مَعْرِفَتُهُ (خطبه ۱)	معرفت‌شناسی دینی	مبنای معرفت‌شناختی در تربیت دینی	آموزش خداشناسی و توحید
إِنَّمَا الدُّنْيَا فَنَاءٌ (خطبه ۳۲)	ناپایداری دنیا	تقویت نگاه آخرت‌محور	ترویج ارزش‌های پایدار
مَنْ عَرَفَ نَفْسَهُ فَقَدْ عَرَفَ رَبَّهُ (خطبه ۱۹۳)	خودشناسی و خداشناسی	تقویت معنویت درونی	ایجاد هویت دینی
وَاعْلَمُوا أَنَّكُمْ إِلَيْهِ تُحْشَرُونَ (خطبه ۸۳)	معادشناسی	مسئولیت‌پذیری اخلاقی	تقویت وجدان اخلاقی
إِنَّ أَفْضَلَ الزَّادِ التَّقْوَى (خطبه ۲۲۹)	پرورش معنوی	پایه‌گذاری تربیت دینی بر تقوا	آموزش مفاهیم اخلاقی
إِنَّ النَّاسَ كُلَّهُمْ شُرَكَاءُ فِي هَذَا الْخَلْقِ (خطبه ۲۰۶)	وحدت و برادری	تقویت همبستگی اجتماعی	آموزش مهارت‌های زندگی جمعی
الْمَرْءُ مَعَ مَنْ أَحَبَّ (خطبه ۹۷)	تأثیر دوستان	نقش دوستی در تربیت دینی	انتخاب دوستان شایسته

متن (نهج‌البلاغه)	(مفهوم اصلی)	(مضمون نهایی)	کاربرد در برنامه درسی
خطبه‌ها			
خَيْرُ النَّاسِ أَنْفَعُهُمْ لِلنَّاسِ (خطبه ۲۰)	خدمت‌رسانی	تقویت روحیه نوع‌دوستی	پرورش حس مسئولیت اجتماعی
إِنَّمَا يَنْظُرُ الْمُؤْمِنُ إِلَى الدُّنْيَا بِعَيْنِ الْعِبَرَةِ» (خطبه ۸۲)	دنیاشناسی	تقویت بینش توحیدی	آگاهی‌بخشی به دانش‌آموزان
إِنَّ اللَّهَ يُجِبُّ الْعَدْلَ فِي الْأُمُورِ» (خطبه ۱۵)	عدالت‌محوری	توجه به انصاف و برابری	ترویج عدالت در کودکان
إِنَّمَا الْعِلْمُ نُورٌ» (خطبه ۱۸۹)	ارزش دانش	تأکید بر یادگیری	آموزش تفکر نقادانه
فَاتَّقُوا اللَّهَ وَاعْمَلُوا لِلْآخِرَةِ (خطبه ۴۵)	تقوا و آخرت‌گرایی	مسئولیت‌پذیری دینی	ایجاد خودکنترلی در دانش‌آموزان
الدُّنْيَا مَرْزَعَةُ الْآخِرَةِ (خطبه ۲۳۳)	نقش دنیا در آخرت	توجه به اعمال نیک	تشویق به رفتارهای مثبت
الْإِيمَانُ مَعَ الْعَمَلِ (خطبه ۱۵۳)	ارتباط ایمان و عمل	ایمان بدون عمل کافی نیست	تقویت رفتارهای دینی در کودکان
لَا خَيْرَ فِي عِلْمٍ لَا يُنْتَفَعُ بِهِ (خطبه ۱۴۷)	علم نافع	اهمیت کاربردی بودن دانش	آموزش کاربردی‌سازی یادگیری
إِنَّمَا الْإِنْسَانُ بِنَيْتِهِ (خطبه ۲۳۲)	نیت و انگیزه	ارزش نیت در اعمال	آموزش صداقت و خلوص نیت
الصَّبْرُ مِفْتَاحُ الْفَرَجِ (خطبه ۱۷۵)	صبر و استقامت	اهمیت تحمل سختی ها	تقویت روحیه تاب‌آوری
مَنْ تَوَكَّلَ عَلَى اللَّهِ كَفَاهُ (خطبه ۱۹۷)	توکل و اعتماد به خدا	احساس امنیت در زندگی	آموزش ارزش‌های معنوی
إِنَّ اللَّهَ يُجِبُّ الْمُحْسِنِينَ (خطبه ۲۰۰)	احسان و نیکوکاری	لزوم مهربانی با دیگران	تقویت مهارت‌های اجتماعی
خَيْرُ النَّاسِ مَنْ يَنْفَعُ النَّاسَ (خطبه ۲۳)	منفعت عمومی	مسئولیت اجتماعی	آموزش روحیه مشارکت اجتماعی
الدُّنْيَا سِجْنُ الْمُؤْمِنِ وَجَنَّةُ الْكَافِرِ (خطبه ۳۶)	نگاه توحیدی به دنیا	محدودیت‌های دنیوی	تقویت سبک زندگی ساده

متن (نهج البلاغه)	(مفهوم اصلی)	(مضمون نهایی)	کاربرد در برنامه درسی
خطبه‌ها			
إِنَّ الْحَقَّ يُؤَيِّدُهُ اللَّهُ (خطبه ۴۵)	حق طلبی	حمایت الهی از حق	آموزش شجاعت در دفاع از حق
لَا يَضُرُّ الْمُؤْمِنَ كَيْدُ الْكَافِرِينَ (خطبه ۱۵۰)	پایداری در ایمان	ایمان قوی، مانع آسیب	ایجاد اعتماد به نفس دینی
إِنَّ الْإِحْسَانَ يَنْقِي الذُّنُوبَ (خطبه ۲۱۰)	احسان و مغفرت	نیکوکاری باعث پاکی است	تشویق به اعمال خیر
وَأَمْرُهُمْ شُورَى بَيْنَهُمْ (خطبه ۲۱۶)	مشورت و تعامل	نقش گفت‌وگو در تصمیم‌گیری	تقویت روحیه کار گروهی
إِنَّ الْإِحْيَاءَ مِنَ الْإِيمَانِ (خطبه ۲۱۷)	حیا و ایمان	ارتباط بین حیا و دیانت	آموزش عفاف و حجاب
خَيْرُ الْكَلَامِ مَا قَلَّ وَ دَلَّ (خطبه ۲۱۹)	گفتار مؤثر	ارزش اختصار و مفید بودن	آموزش مهارت‌های ارتباطی
مَنْ عَمِلَ بِالْعِلْمِ كَانَ عَالِمًا حَقًّا (خطبه ۲۲۲)	علم و عمل	اهمیت به‌کارگیری دانش	کاربردی‌سازی آموزش
الدُّنْيَا دَارُ غُيُورٍ (خطبه ۲۲۳)	دنیا و آخرت	زندگی موقتی است	پرورش نگاه آخرت‌محور
إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ التَّوَّابِينَ (خطبه ۲۲۶)	توبه و اصلاح	لزوم بازگشت به خدا	آموزش اصلاح رفتار
إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَالْإِحْسَانِ (خطبه ۲۱۶)	عدالت و نیکی‌کاری	تقویت ارزش‌های اخلاقی	آموزش عدالت در روابط اجتماعی
الْكَرَمُ فِي النَّفْسِ وَ لَا فِي الْأَمْوَالِ (خطبه ۲۲۵)	کرامت انسانی	ارزش شخصیت برتر از ثروت	تقویت عزت نفس در کودکان
لَا خَيْرَ فِي دِينٍ لَا تَدَبَّرَ فِيهِ (خطبه ۲۲۷)	تدبر در دین	تفکر و اندیشه در اعتقادات	تقویت مهارت‌های تفکر انتقادی
إِنَّ الْكُذْبَ يُفْسِدُ الْإِيمَانَ (خطبه ۲۲۹)	پرهیز از دروغ	صداقت در ایمان	تشویق به راست‌گویی
إِنَّمَا الدُّنْيَا مَطَيَّةٌ الْآخِرَةُ (خطبه ۲۳)	دنیا و آخرت	استفاده صحیح از زندگی	آموزش هدف‌مندی در زندگی

متن (نهج‌البلاغه)	(مفهوم اصلی)	(مضمون نهایی)	کاربرد در برنامه درسی
خطبه‌ها			
إِنَّ أَفْضَلَ الْأَعْمَالِ مَا قَرَنَ بِالْإِخْلَاصِ (خطبه ۲۳۴)	خلوص نیت	تأثیر نیت بر ارزش اعمال	آموزش نیت پاک در انجام کارها
وَلَا يَخْفِرُ أَحَدُكُمْ شَيْئًا مِنْ الْمَعْرُوفِ (خطبه ۲۳۶)	ارزش کارهای کوچک	اهمیت نیکی در زندگی	تشویق به انجام کارهای خیر
الصَّدَاقُ يَهْدِي إِلَى الْبِرِّ (خطبه ۲۳۸)	راستگویی و نیکی	ارتباط صداقت با خیر	تقویت فرهنگ صداقت در مدارس
إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَوَاضِعِينَ (خطبه ۲۴۰)	تواضع و فروتنی	ارزش فروتنی در دین	آموزش دوری از تکبر و غرور
إِلَّا يَغُرِّكُمْ حُلْمُ اللَّهِ (خطبه ۲۴۲)	عبرت از مهلت الهی	توجه به فرصت‌های اصلاح	ایجاد انگیزه برای تغییر رفتار
نامه‌ها			
قلب کودک مانند زمین خالی است. .. « (نامه ۳۱)	تأثیرپذیری کودکان	لزوم تربیت صحیح در کودکی	استفاده از روش‌های مناسب تربیت
چیزی که نمی‌دانی، نگو. « (نامه ۳۱)	ارزش صداقت و علم	تقویت روحیه حقیقت‌جویی	آموزش تفکر نقادانه
ظلم و استبداد موجب فتنه است. « (نامه ۵۳)	عدالت و مسئولیت‌پذیری اجتماعی	تقویت ارزش‌های اجتماعی	آموزش حقوق شهروندی
از خدا بترسید و برای آخرت کار کنید. (نامه ۴۵)	آخرت‌گرایی	تقویت بینش دینی	ایجاد مسئولیت‌پذیری در رفتار
علم را بیاموزید که علم نجات‌دهنده است (نامه ۳۱)	ارزش دانش	اهمیت یادگیری در تربیت دینی	تشویق به مطالعه و تفکر
هرگز بر مردم سخت‌گیری نکنید. (نامه ۴۶)	مدارا و رحمت	لزوم برخورد نرم در تربیت	تأکید بر مهربانی در کلاس‌ها
فرزندان خود را برای آینده تربیت کنید. (نامه ۳۱)	تربیت آینده‌نگرانه	آموزش مهارت‌های زندگی	پرورش تفکر بلندمدت

متن (نهج البلاغه)	(مفهوم اصلی)	(مضمون نهایی)	کاربرد در برنامه درسی
خطبه‌ها			
مشورت کنید که خیر در مشورت است. (نامه ۵۰)	مشورت و همکاری	تقویت کار گروهی	تشویق به تصمیم‌گیری جمعی
فرزندانان را با ارزش‌های دینی آشنا کنید. (نامه ۳۱)	تربیت دینی	نقش خانواده در اعتقادات	توسعه آموزش دینی در مدارس
به عهد خود وفادار باشید. (نامه ۵۳)	وفای به عهد	تقویت تعهد و مسئولیت	آموزش مسئولیت‌پذیری اجتماعی
«هر آنچه برای خود می‌پسندی.» (نامه ۳۱)	همدلی و احترام	توسعه روحیه همدلی	آموزش احترام به حقوق دیگران
هرگز در برابر ظلم سکوت نکنید. (نامه ۴۷)	مقاومت در برابر ظلم	اهمیت ایستادگی در برابر ظلم	آموزش ایستادگی در برابر نادرستی
زبان شما در اختیار شماست. . . (نامه ۵۳)	اهمیت زبان و گفتار	آگاهی از اثرات کلام	آموزش آداب گفتگو
در برابر سختی‌ها شکیبایی پیشه کنید. (نامه ۴۵)	شکیبایی و استقامت	لزوم صبر در مواجهه با مشکلات	آموزش قدرت تحمل و استقامت
رشد علمی و دینی با هم پیش می‌رود. (نامه ۳۱)	رشد علمی و دینی	اهمیت توازن در آموزش	آموزش همزمان علم و دین
مردم را به عدالت دعوت کنید. (نامه ۴۷)	دعوت به عدالت	آگاهی از حقوق و مسئولیت‌ها	آموزش عدالت و انصاف در جامعه
قدرت و توان شما در کنترل نفس خود است. (نامه ۳۲)	کنترل نفس	اهمیت خودکنترلی	آموزش کنترل رفتار و احساسات
نیکوکاران در نظر خداوند محبوب‌ترند. (نامه ۵۳)	ارزش نیکوکاری	تشویق به رفتارهای مثبت	تأکید بر نیکوکاری و خدمات اجتماعی
بیش از حد به دنیا دل نبندید. (نامه ۴۵)	دنیا و آخرت	ایجاد تعادل در زندگی	آموزش به ارزش‌های معنوی
خودتان را به خیرخواهی و خدمت (نامه ۳۱)	خدمت به دیگران	توسعه روحیه خدمت	آموزش احساس مسئولیت اجتماعی

متن (نهج‌البلاغه)	(مفهوم اصلی)	(مضمون نهایی)	کاربرد در برنامه درسی
خطبه‌ها			
«در هر کاری از خداوند یاری بخواهید. (نامه ۳۱)	توکل به خدا	اهمیت توکل در تصمیم‌گیری	تقویت ایمان و اعتماد به خدا
حکمت‌ها			
بهترین سرمایه، عقل است. (حکمت ۱)	ارزش عقل و تفکر	اهمیت اندیشه در تربیت دینی	پرورش تفکر انتقادی
خدا را در کارهای خود حاضر ببینید. (حکمت ۳۱۵)	خداآواری	تقویت ارتباط با خدا	آموزش مفهوم نظارت الهی
صداقت، اساس ایمان است. (حکمت ۵۳)	راستگویی	صداقت در گفتار و رفتار	تربیت اخلاقی دانش‌آموزان
دوست بد، مانند زهر کشنده است. (حکمت ۱۲)	تأثیر دوستان	نقش دوستی در تربیت	راهنمایی برای انتخاب دوستان
صبر کلید حل مشکلات است. (حکمت ۱۷۵)	صبر و استقامت	اهمیت شکیبایی	تقویت روحیه تاب‌آوری در کودکان
آنچه را که می‌خواهی از مردم. (حکمت ۴)	انصاف و عدالت	ایجاد حس عدالت در کودکان	آموزش همدلی و انصاف
آرامش درونی، هدف نهایی است. (حکمت ۵۳)	آرامش و سکون	تأکید بر آرامش ذهنی	آموزش تکنیک‌های آرامش‌بخشی
ترس از خدا، سرلوحه اخلاق است. (حکمت ۱۲)	خدا ترسی	ایجاد حساسیت نسبت به خدا	تقویت اخلاص و خشوع در عبادات
موفقیت در جهاد با نفس است. (حکمت ۷)	مبارزه با نفس	پرورش روحیه جهاد و تلاش	آموزش مهارت‌های مدیریت نفس
هرگاه در کارها به اشتباه رفتید. (حکمت ۱۷)	توبه و بازگشت	لزوم بازگشت از خطا	آموزش توبه و اصلاح رفتار
آگاهی از گذشته، روشن‌کننده مسیر. (حکمت ۱۰)	عبرت از گذشته	اهمیت تاریخ و عبرت گرفتن	آموزش استفاده از تجارب گذشته

عناصر الگوی برنامه درسی تربیت اعتقادی مبتنی بر نهج البلاغه در دوره ابتدایی دارای چه ویژگی هایی هستند؟

جدول (۴). عناصر به دست آمد از تحلیل مضامین و کدهای استخراجی تحلیل مضمون

عناصر برنامه درسی	مولفه های
اهداف برنامه درسی	هدف غایی: تقویت ایمان و تقوا در دانش آموزان، وصول به مقام قرب الهی. اهداف واسطه ای: فردی (رشد شخصیت، خودشناسی، تقویت معنویت درونی، افزایش روحیه نیکوکاری و خدمت به دیگران، آموزش مفهوم توبه و اصلاح رفتار)، اجتماعی (تقویت روحیه جمع گرایی، عدالت خواهی، مسئولیت پذیری اجتماعی و مشارکت فعال در جامعه)، زیست محیطی (احترام به طبیعت و محیط زیست به عنوان مخلوقات الهی و آموزش وظایف دینی در قبال حفظ محیط زیست).
محتوا	مفاهیم دینی: آموزش قرآن، احکام دینی، اخلاق و تاریخ اسلام. معارف حدیثی: استفاده از احادیث و روایات نهج البلاغه. ارتباط با علوم دیگر: تطبیق آموزه های دینی با علوم مختلف. مهارت های زندگی: آموزش مهارت های اجتماعی، حل مسئله، تفکر انتقادی و تصمیم گیری مبتنی بر اخلاق و معنویت.
راهنمادهای تدریس	روش های فعال: استفاده از روش های اکتشافی، مشارکتی، بحث گروهی، و پرسش و پاسخ برای تقویت تفکر و تعقل. روش های الگویی: معرفی الگوهای رفتاری پیامبران و امامان، به ویژه امام علی (ع)، جهت تقلید و الگوبرداری اخلاقی. روش های تمثیلی و حکمت آمیز: بهره گیری از تمثیل ها و حکمت های نهج البلاغه برای انتقال مفاهیم پیچیده به زبانی ساده و ملموس.
نقش معلم	الگوی عملی: معلم به عنوان الگوی رفتاری و اخلاقی برای دانش آموزان. راهنمای تربیتی: هدایت دانش آموزان در مسیر رشد اعتقادی و اخلاقی با بهره گیری از مفاهیم نهج البلاغه. تسهیل گر یادگیری: ایجاد فضایی تعاملی و پرسش محور برای تقویت تفکر، تعقل و درونی سازی مفاهیم دینی.
مواد و منابع آموزشی	کتاب های درسی: منابع آموزشی متناسب با مفاهیم دینی و اخلاقی با تأکید بر آموزه های نهج البلاغه. احادیث و روایات: استفاده از احادیث نهج البلاغه به صورت ساده و قابل فهم برای

عناصر برنامه درسی	مؤلفه‌های
	کودکان. منابع چندرسانه‌ای: فیلم، انیمیشن، و نرم‌افزارهای آموزشی برای جذاب‌تر کردن فرآیند یادگیری.
فضا	محیط حمایتی: ایجاد فضایی امن و حمایتی برای تشویق دانش‌آموزان به یادگیری و رشد. فضای معنوی: استفاده از نمازخانه، کتابخانه و سایر فضاهای آموزشی برای تقویت مفاهیم دینی. تعامل با خانواده: همکاری با والدین برای تقویت مفاهیم تربیتی در خانه و مدرسه.
زمان	تخصیص زمان کافی: تعیین زمان مناسب در برنامه هفتگی برای آموزش مفاهیم دینی. فعالیت‌های فوق‌برنامه: برگزاری اردوهای مذهبی، جشن‌های دینی و فعالیت‌های فرهنگی مرتبط.
ارزشیابی	ارزشیابی آغازین: سنجش اولیه درک دانش‌آموزان از مفاهیم دینی و اخلاقی. ارزشیابی تکوینی: نظارت مستمر بر پیشرفت دانش‌آموزان و ارائه بازخوردهای سازنده برای بهبود عملکرد. خودارزیابی: تشویق دانش‌آموزان به خودسنجی و مسئولیت‌پذیری در یادگیری مفاهیم دینی و اخلاقی.

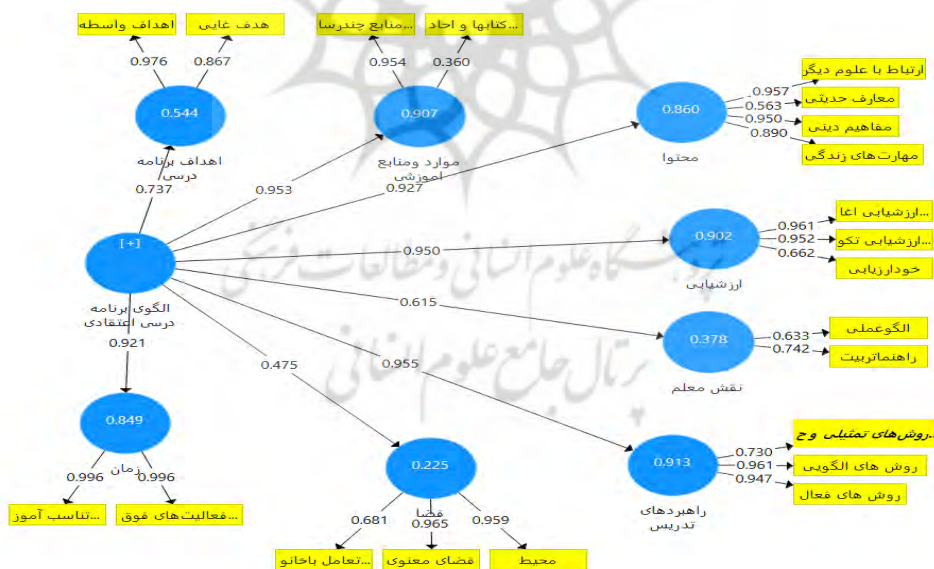
بخش کمی

از روش مدل‌سازی معادلات ساختاری (PLS) برای آزمون الگوی اندازه‌گیری و اعتبارسنجی سوالات استفاده شد. قبل از ارزیابی روابط ساختاری، هم‌خطی می‌بایستی بررسی شود تا مطمئن شویم نتایج رگرسیون تورش یا بایس نباشد. در آمار، عامل تورم واریانس، شدت هم‌خطی چندگانه را در تحلیل رگرسیون کمترین مربعات معمولی ارزیابی می‌کند. شدت هم‌خطی چندگانه را با بررسی بزرگی مقدار VIF می‌توان تحلیل نمود. در واقع این شاخص بیان‌میدارد چه مقدار از تغییرات مربوط به ضرایب برآورد شده بابت هم‌خطی افزایش یافته است. چنانچه مقدار

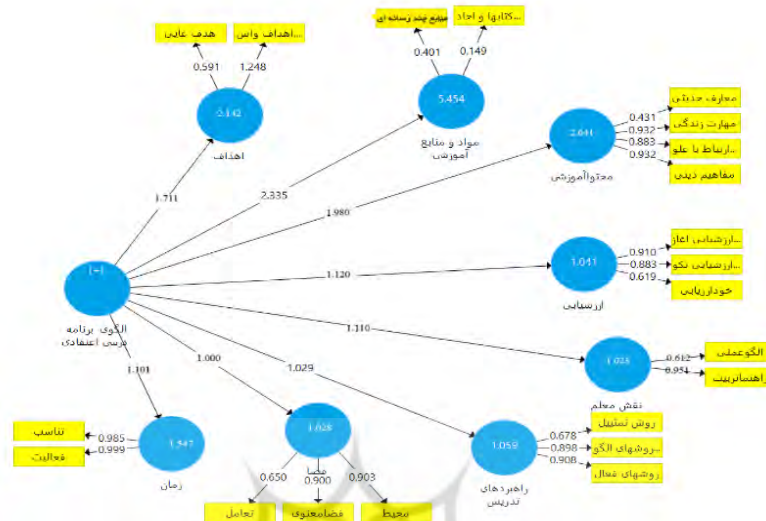
VIF بزرگتر از ۵ صدم باشد، سطح تورم بحرانی است و مقدار ایده‌آل برای VIF مقدار ۳ صدم و کمتر از آن می‌باشد

جدول (۵). آزمون هم خطی چندگانه

متغیر	VIF
الگوی برنامه درسی اعتقادی	۱/۰
اهداف برنامه درسی	۱/۵۱۷
محتوا	۳۷۲/۱
راهنماهای برنامه درسی	۷۵۰/۱
نقش معلم	۳۷۳/۱
زمان	۱/۱۲۵
فضا	۱/۱۴۳
مواد و منابع آموزشی	۸۹۷/۱
ارزشیابی	۸۴۵/۱

شکل (۱) بار عاملی عناصر برنامه درسی تحقیق

شکل (۲) آماره بوت استرپ عناصر برنامه درسی تحقیق

ضریب تعیین (R^2) معیاری است که بیان‌گر میزان تغییرات هر یک از متغیرهای وابسته مدل است که به وسیله متغیرهای مستقل تبیین می‌شود. مقدار R^2 تنها برای متغیرهای درون‌زای مدل ارائه شد و در مورد سازه‌های برون‌زا مقدار آن برابر صفر است. هرچه مقدار R^2 مربوط به سازه‌های نشان از برازش بهتر مدل است چین (۱۹۹۸) سه مقدار ۰.۱۹، ۰.۳۳، ۰.۶۷ را به عنوان مقادیر ضعیف، متوسط و قوی برای برازش مدل معرفی کرده است. با توجه به ضرایب تعیین بدست آمده می‌توان نتیجه گرفت که مدل از برازش مناسبی برخوردار است.

نمودار (۱) نمودار ضرایب تعیین

جدول (۶). نتایج شاخص GOF

GOF	عناصر برنامه درسی
۳۶ .۰	اهداف برنامه درسی
۴۰ .۰	محتوا
۳۹ .۰	راهبردهای تدریس
۴۷ .۰	نقش معلم
۴۹ .۰	زمان
۲۷ .۰	فضا
۳۸ .۰	مواد و منابع آموزشی
۴۹ .۰	ارزشیابی

مهمترین شاخص پرازش مدل در تکنیک حداقل مجذورات جزیی شاخص GOF است. معیار GOF توسط تننهاوس و همکاران (۲۰۰۴) ابداع گردید و طبق رابطه ۲ محاسبه می شود. و ترلس و همکاران (۲۰۰۳) سه مقدار ۰.۱، ۰.۲۵، ۰.۳۶ را به عنوان مقادیر ضعیف، متوسط و قوی برای Gof معرفی نموده اند. این شاخص با استفاده از میانگین هندسی شاخص R^2 و میانگین شاخص های افزونگی قابل محاسبه است.

نتیجه گیری و پیشنهادها

این پژوهش با هدف طراحی الگوی برنامه درسی تربیت اعتقادی دانش آموزان دوره ابتدایی از منظر نهج البلاغ انجام شد. براساس یافته ها می توان نتایج را چنین ذکر کرد که اهداف برنامه درسی الگو برنامه درسی اعتقادی مبتنی بر نهج البلاغه شامل هدف غایی برنامه درسی اعتقادی مبتنی بر نهج البلاغه، تقویت ایمان و تقوا و هدایت دانش آموزان به مقام قرب الهی است که با اهداف واسطه ای در سه سطح فردی (رشد شخصیت، خودشناسی، معنویت، نیکوکاری، توبه)، اجتماعی (جمع گرایی، عدالت خواهی، مسئولیت پذیری) و زیست محیطی (احترام به طبیعت و حفظ محیط زیست) پشتیبانی می شود. این اهداف، دانش آموزان را به سمت زندگی معنوی و مسئولانه هدایت می کند. در مقایسه با تحقیق کریمی و همکاران (۱۴۰۰)، که بر ضرورت توازن میان رشد فردی و

اجتماعی در برنامه‌های دینی تأکید دارند، این برنامه با افزودن بُعد زیست‌محیطی، جامعیت بیشتری نسبت به مدل‌های سنتی دارد. نظریه دیویی نیز که رشد فردی و اجتماعی را جدایی‌ناپذیر می‌داند، با این اهداف هم‌راستاست، اما توجه به طبیعت در اینجا به‌عنوان تمایز برجسته است.

محتوای برنامه شامل مفاهیم دینی (قرآن، احکام، اخلاق)، معارف حدیثی نهج‌البلاغه، ارتباط با علوم دیگر (زمین‌شناسی، روان‌شناسی) و مهارت‌های زندگی (تفکر انتقادی، حل مسئله) است. راهبردهای تدریس نیز از روش‌های فعال (اکتشافی، بحث گروهی)، الگویی (الگوبرداری از امام علی) و تمثیلی (حکمت‌های نهج‌البلاغه) بهره می‌برد. در مقایسه با پژوهش کاظمی و همکاران (۱۴۰۰)، که بر پیوند میان‌رشته‌ای دینی و علمی تأکید دارند، این برنامه با تکیه بر نهج‌البلاغه، محتوای غنی‌تری ارائه می‌دهد. نظریه ویگوتسکی، با تأکید بر تعامل و روش‌های فعال، و گانی، با تمرکز بر الگوسازی، از این رویکرد پشتیبانی می‌کنند، اما استفاده از تمثیل‌ها در اینجا رویکردی متمایز و خلاقانه است.

معلم در این برنامه به‌عنوان الگوی عملی، راهنمای تربیتی و تسهیل‌گر یادگیری عمل می‌کند و از مفاهیم نهج‌البلاغه برای هدایت دانش‌آموزان بهره می‌برد. مواد آموزشی شامل کتاب‌های درسی، احادیث ساده‌شده و منابع چندرسانه‌ای (فیلم، انیمیشن) است. تحقیق عقیلی و همکاران (۱۳۹۷) نشان می‌دهند که الگو بودن معلم و استفاده از رسانه‌ها، یادگیری دینی را تقویت می‌کند؛ این برنامه با تأکید بر نهج‌البلاغه، این یافته‌ها را عملیاتی‌تر کرده است. نظریه دیویی، که معلم را تسهیل‌گر می‌داند، و ویگوتسکی، که بر ابزارهای آموزشی تأکید دارد، با این رویکرد هم‌سو هستند، اما تمرکز بر احادیث، بُعد دینی را برجسته‌تر می‌کند.

فضای آموزشی باید حمایتی و معنوی (نمازخانه، کتابخانه) باشد و با همکاری والدین تقویت شود. زمان‌بندی شامل تخصیص وقت کافی در برنامه هفتگی و فعالیت‌های فوق‌برنامه (اردوهای مذهبی، جشن‌ها) است که با سن دانش‌آموزان تناسب دارد. پژوهش حدادزاده بهابادی (۱۴۰۳) بر تأثیر فضاهای معنوی و فعالیت‌های فوق‌برنامه بر رشد دینی تأکید دارند؛ این برنامه با تلفیق این عناصر، کاربردی‌تر است. نظریه فروگه، که بر محیط حمایتی تأکید دارد، و دیویی، که زمان‌بندی مناسب را مهم می‌داند، از این ساختار حمایت می‌کنند، اما همکاری با خانواده در اینجا ویژگی

متمایزی است. ارزشیابی شامل مراحل آغازین (سنجش اولیه)، تکوینی (نظارت مستمر) و خودارزیابی است که مسئولیت‌پذیری و رشد دینی را تقویت می‌کند.

در نتیجه می‌توان گفت برنامه درسی مبتنی بر نهج‌البلاغه در مدارس ابتدایی، با تمرکز بر مفاهیم دینی و اخلاقی، بستری برای تربیت نسلی با هویت دینی و اخلاقی قوی فراهم می‌کند. این برنامه با استفاده از منابع متنوع (کتاب‌های درسی، احادیث، چندرسانه‌ای) و فضاهای معنوی، رشد معنوی و اخلاقی دانش‌آموزان را در سنین شکل‌گیری شخصیت تقویت می‌کند و ارزش‌هایی چون صداقت و عدالت را پرورش می‌دهد. اجرای این برنامه تغییرات معناداری در تفکر و رفتار دانش‌آموزان ایجاد می‌کند. آن‌ها مفاهیم دینی را در زندگی روزمره به کار می‌برند و با رعایت اصول اخلاقی، به افرادی مسئولیت‌پذیر تبدیل می‌شوند. این آموزش در مدارس ابتدایی، هویت اسلامی و ایرانی را تقویت کرده و تعاملات اجتماعی دانش‌آموزان را بهبود می‌بخشد. این برنامه با ایجاد فضای حمایتی و معنوی، روابط اجتماعی دانش‌آموزان را بهبود می‌بخشد، رفتارهای پرخطرگرانه را کاهش می‌دهد و توانمندی‌های اجتماعی را افزایش می‌دهد. همکاری معلمان و والدین نیز مفاهیم دینی را در خانه و مدرسه تقویت می‌کند. فعالیت‌های فوق‌برنامه مانند اردوهای مذهبی، همکاری و همبستگی را ترویج می‌دهد. ارزشیابی آغازین، تکوینی و خودارزیابی، پیشرفت دینی و اخلاقی دانش‌آموزان را پایش می‌کند و مسئولیت‌پذیری و اعتمادبه‌نفس را تقویت می‌نماید. استفاده از منابع چندرسانه‌ای (فیلم، انیمیشن) یادگیری را جذاب‌تر کرده و مشارکت فعال دانش‌آموزان را افزایش می‌دهد، که مکمل روش‌های سنتی است. محدودیت‌های زمانی، منابع آموزشی و ابزارهای جمع‌آوری داده از چالش‌های تحقیق بودند. پیشنهادات شامل بازنگری برنامه‌های درسی با تأکید بر نهج‌البلاغه، تقویت آموزه‌های اخلاقی، تشکیل کمیته مشاوره برای توسعه محتوا و تولید منابع آموزشی جدید (کتب، چندرسانه‌ای) است تا تربیت دینی و اخلاقی دانش‌آموزان ارتقا یابد.

Reference

قرآن کریم

- Aarafi, A., and Mousavi, S. N. (2013). The religious upbringing of children from the perspective of jurisprudence. *Journal of Jurisprudence*, 20(2), 48-70. [In Persian]
- Aarafi, A., Beheshti, M., Faqihi, A. N., and Abu Jafari, M. (2019) An Introduction to Islamic Education (2): The Goals of Education from an Islamic Perspective (Volume 2). Tehran: Samt. [In Persian]
- Aarafi, A., Iranian, H., Kardan, A. M., Hosseini, A. A., and Pakseresht, M. J. (2016). An Introduction to Islamic Education: Philosophy of Education (Volume One). Tehran: Samt. [In Persian]
- Abbaszadeh, A., Ranjdoost, Sh., and Azimi, M. (2012). Designing and validating the desired model of religious and moral development curriculum with emphasis on the first year of secondary school. *Journal of Educational Measurement and Evaluation Studies*, 11(35), 69-95. [In Persian]
- Aghili, Seyed Ramadan, Alamhuda, Jamileh and Fathi Vajargah, Kourosh. (2018). Designing a curriculum model for moral education in the primary education system of Iran. *Teaching Research*, 6(4), 1-23. [In Persian]
- Delshad Tehrani, M. (2015) The Month of the Compassionate: Education in Nahjul-Balagha. Tehran: Darva Publications. [In Persian]
- Designing a curriculum model for the belief education of elementary school students from the perspective of Nahj al-Balagheh
- Dewey, J. (2017) The Logic of Research Theory (A. Shariat Madari, translator). Tehran: Tehran University Press. [In Persian]
- Educational Research and Planning, (2011), Fundamental Transformation Document for Education, Tehran. [In Persian]
- Farmahini Farahani, M. (1401). Education in Nahj al-Balagha. Tehran: Ayij Publications. [In Persian]
- Haddadzadeh Bahabadi, Zahra. (1403). Investigating the impact of cultural and spiritual programs in schools on strengthening students' religious beliefs and values, First International Conference on Applied Studies in Education Processes, Bandar Abbas, 1 (2): 78-89. [In Persian]
- Hashemi, Ali and Ghasemi, Yar Mohammad. (2019). Conducting research using thematic analysis method: a practical and step-by-step guide for learning and teaching (Case study: Music consumption of master's students of Ilam University). *Quarterly Journal of Ilam Culture*, 20(64.65), 7-33. [In Persian]
- Iranpour, M., Mazadi, M., and Khoshbakht, F. (2016). Perception of high school students in Shiraz towards educational activities of schools and its relationship with contextual variables. *Quarterly Journal of Applied Issues in Islamic Education*, 4(1), 32-95. [In Persian]
- Karami-Doroudkhani, H., Ghahremani, J., and Kazempour, A. (2013). Design and validation of the desired model of spiritual curriculum with an integrated approach in secondary education based on upstream documents. *Journal of Research in Curriculum Planning*, 2(76). 67-83. [In Persian]
- Karimi, Kambiz, Yaghoubi, Abolghasem, Kardnoqabi, Rasoul and Rashid, Khosrow. (1400). Identifying the role of processing speed (reaction time and rapid automatic naming) in phonological awareness of children with learning disabilities to read. *Educational Psychology Studies*, 18(41), 49-29. [In Persian]

- Kazemi, Salim; Zahid Babalan, Adel; Moeinikia, Mehdi; Khaleqkhah Ali (1400). Identifying factors affecting organizational virtue as a religious-ethical component with a meta-synthesis approach. *Journal of Marine Science Education*. 8(4): 139-150. [In Persian]
- Komalasari, Z. , & Yakub, F. (2023). Implementing the formation of student personality through belief education. *Journal of Education*, 1(145), 4-157.
- Marzooghi, R., and Dehghani, Y. (2019). Evaluation of religious education of second-year high school students: A case study of Shiraz city. *Applied Issues of Islamic Education*, 4(2) 99-122. [In Persian]
- Mir-Arab, F. (2016). *Belief and Spiritual Education from a Quranic Perspective*. Tehran: Bostan Ketab Publications. [In Persian]
- Mousavi, S. N. (1400). *Indoctrination and the Limits of Its Application in Religious Education* (Master's Degree). Oom: Imam Khomeini Educational and Research Institute University.
- Nahj al-Balagha. (1379). (M. Dashti, translator). 7th edition. Qom: Mashriqeen Publishing House. [In Persian]
- Nahj al-Balagha. (1999). (S. J. Shahidi, translator). Tehran: Islamic Culture Publishing House.
- Najafi, H., Taleifard, A., and Maleki, H. (2017). Educational implications of Nahj al-Balagha on the Islamization of curriculum elements. *Marafat Journal*. 236. 43-58. [In Persian]
- Piaget, J., and Inhelder, B. (1403) *Child Psychology* (Z. Tofigh, translator). Tehran: Ney Publications. [In Persian]
- Rabbani, F. , Ramadan, M. F. , & Amirah, A. (2024). The role of Islamic religious education curriculum in developing students' religious values. *JUDIKIS: Jurnal Pendidikan Islam*, 1(3). 129–138. <https://doi.org/10.70938/judikis.v1i3.48>
- Rezazadeh, Z., and Ghahremani, F. (1403). Nahjul-Balagha's perspective on the role of the teacher in the religious education of adolescents. *The First International Conference on Transformative Ideas in Cultural and Educational Studies in Education*. [In Persian]
- Rostami, H., Imani, M., and Beheshti, S. (2018). The system of moral education in letter 31 of Nahi al-Balagha. *Journal of Quran and Medicine*. 5(2) 14-20. [In Persian]
- Saatchi, M. (1400). *Theorists and Theories in Psychology*. Tehran: Sokhan Publishing.
- Supreme Council of the Cultural Revolution (1404). *Vision Document 1404*. Tehran: Supreme Council of the Cultural Revolution. [In Persian]
- Supreme Council of the Cultural Revolution. (2011). *Document of Fundamental Transformation of Education*. Tehran: Supreme Council of the Cultural Revolution. [In Persian]
- Tabatabaei, S. A. (2017). *Thematic commentary on Nahj al-Balagha: Educational teachings* (Volume 4). Qom: Religious Press. [In Persian]
- Taleghani, S. A. (1401). A study of the religious education of the Quran with the model of "Abrar" in the process of revelation. *Quranic Journal of Kausar*, 73, 5-22. [In Persian]

